

ੴ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ

106

ਬੰਧਨ ਛੁਟਨ

ਭਾਗ-੨

‘ਖੜੀ’

ਬੰਧਨ-ਛੁਟਨ

ਭਾਗ-2

ਧਾਰਮਿਕ ਬੰਧਨ :— ਸੀਮਤ ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ, ਅਧੂਰੇ ਗਲਤ ਨਿਸ਼ਚਿਆਂ ਅਤੇ **ਧਾਰਮਿਕ ਧਰਮਾਂ** ਦੁਆਰਾ — ਅਗਮ ਅਪਾਰ, ਅਖੰਡ, ਸਰਬ ਵਿਆਪੀ, ਸਰਬ ਸਾਂਝੀਵਾਲ, ਜੋਤ ਸਰੂਪੀ ‘ਪਰਮਾਤਮਾ’ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸੀਮਤ ਹਸਤੀਆਂ ਮੰਨ ਕੇ ‘ਵੰਡੀਆਂ’ ਪਾਈਆਂ ਰੋਈਆਂ ਹਨ।

ਸਭੇ ਸਾਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਨਿ ਤੂੰ ਕਿਸੈ ਨ ਦਿਸਹਿ ਬਾਹਰਾ ਜੀਉ ॥ (ਪੰਨਾ-੯੭)

ਖੜੀ ਬਾਹਮਣ ਸੂਦ ਵੈਸ ਉਪਦੇਸੁ ਚਹੁ ਵਰਨਾ ਕਉ ਸਾਝਾ ॥ (ਪੰਨਾ-੨੪੨)

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰੂਆਂ ਅਤੇ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੇ ਸਰਬ ਸਾਂਝੇ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਅਥਵਾ ‘ਧਰਮਾਂ’ ਨੂੰ ਭੀ ਅਸੀਂ ‘ਧਾਰਮਿਕ ਤਾਅਸੁਬ’ ਦੁਆਰਾ, ਤੋੜ-ਮੋੜ ਕੇ ਆਪੂਰਵੇ ਕਰਮ ਕਾਂਡਾਂ ਅਤੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦੇ ‘ਬੰਧਨਾਂ’ ਵਿਚ ਜਕੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਸਾਡੇ ਧਾਰਮਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ‘ਤਾਅਸੁਬ’ ਇਤਨਾ ਵਧ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਦ੍ਰਿੜ ਹੋਏ ਧਾਰਮਿਕ ਨਿਸ਼ਚਿਆਂ ਦੇ ਸੀਮਿਤ ਦਾਇਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੀ ਨਹੀਂ !

ਇਹਨਾਂ ‘ਧਾਰਮਿਕ ਬੰਧਨਾਂ’ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਤਨੇ ਜਕੜੇ ਹੋਏ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡਾ ‘ਧਾਰਮਿਕ ਜੀਵਨ’ ਅਤਿ ਕਠਿਨ, ਕੱਟੜ ਅਤੇ ਦੁਖਦਾਈ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦੂਜਿਆਂ ਧਰਮਾਂ ਲਈ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ‘ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ’ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਅਕਸਰ, ‘ਧਾਰਮਿਕ ਤਾਅਸੁਬ’ ਦੁਆਰਾ, ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂਉ ਉਤੇ, ਆਪਸ ਵਿਚ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ, ਖਿੱਚੋਤਾਣ, ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ, ਲੜਾਈ-ਝਗੜੇ, ਖੂਨ-ਖਰਾਬੇ ਅਤੇ ਅਕਹਿ ਜ਼ਲਮ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ‘ਧਰਮਾਂ’ ਅਥਵਾ ‘ਮਜ਼ਹਬਾਂ’ ਨੂੰ ‘ਵੰਡੀਆਂ’ ਪਾ ਕੇ, ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਤਾ ਦੁਆਰਾ, ਇਤਨਾ ਤੰਗ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਜਕੜ ਦਿਤਾ ਹੈ (air tight compartments) ਕਿ ਇੱਕੇ ਧਰਮ ਦੇ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਫਿਰਕੇ, ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ, ‘ਭੇਖ’ ਆਦਿ ਬਣ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਇਹਨਾਂ ਫਿਰਕਿਆਂ ਦੇ ਭੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ, ਨਿੰਦਾ, ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ, ਲੜਾਈਆਂ, ਝਗੜੇ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਉਠੇ ਗਿਲਾਨਿ ਜਗਤਿ ਵਿਚਿ ਵਰਤੇ ਪਾਪ ਬ੍ਰਿਸਟ ਸੰਸਾਰਾ ।

ਵਰਨਾਵਰਨ ਨ ਭਾਵਨੀ

ਖਹਿ ਖਹਿ ਜਲਨ ਬਾਂਸ ਅੰਗਿਆਰਾ ।

(ਵਾ. ਭਾ. ਗੁ ੧/੧੭)

ਸਚੁ ਕਿਨਾਰੇ ਰਹਿ ਗਇਆ ਖਹਿ ਮਰਦੇ ਬਾਮੁਣਿ ਮਉਲਾਣੇ ।

(ਵਾ. ਭਾ. ਗੁ ੧/੨੧)

ਵਗਦਾ ਪਾਣੀ ਜੇ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਡੱਪੜੀਆਂ ਵਿਚ ਕੈਦ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ
ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਉਹ ਨਿਰਮਲ ਪਾਣੀ ਗੰਦਲਾ ਹੋ ਕੇ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ 'ਮਾਨਵਤਾ' (humanity) ਨੂੰ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਸੀਮਿਤ ਧਾਰਮਿਕ
ਫਿਰਕਿਆਂ ਦੇ, ਆਪੂਰ੍ਵ ਘੜੇ ਅਸੂਲਾਂ ਅਤੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਜਕੜਿਆ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ — ਤਾਂ ਸਰਬ ਸਾਂਝੀ ਇਲਾਹੀ 'ਮਾਨਵਤਾ' ਵਿਚ, ਮਜ਼ਹਬੀ ਤਾਂਸੂਬ,
ਈਰਥਾ, ਦਵੈਤ, ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਗਿਲਾਨੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੇਠਲੇ, ਉੱਤਮ, ਆਤਮਿਕ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਭੁਲ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ —

ਨਾ ਕੋ ਬੈਰੀ ਨਹੀਂ ਬਿਗਾਨਾ

ਸਗਲ ਸੰਗਿ ਹਮ ਕਉ ਬਨਿ ਆਈ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੨੯੯)

ਕੋਊ ਭਇਓ ਮੁੰਡੀਆ ਸੰਨਿਆਸੀ ਕੋਊ ਜੋਗੀ ਭਇਓ

ਕੋਊ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਕੋਊ ਜਤੀ ਅਨੁਮਾਨਬੋ ॥

ਹਿੰਦੂ ਤੁਰਕ ਕੋਊ ਰਾਫਜ਼ੀ ਇਮਾਮਸਾਫ਼ੀ

ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤ ਸਬੈ ਏਕੈ ਪਹਿਚਾਨਬੋ ॥

(ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ਪਾ. ੧੦)

ਇਹਨਾਂ ਉਪਦੇਸ਼ਾ ਦੇ ਐਨ 'ਉਲਟ' — ਅਸੀਂ ਮਜ਼ਹਬੀ ਤਾਂਸੂਬ ਦੁਆਰਾ
'ਮਾਨਵਤਾ' ਨੂੰ ਖੇਡੂ-ਖੇਡੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ,
ਹਰ ਪਾਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਖਿੱਚੋਤਾਣ, ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ, ਖੂਨ-ਖਰਾਬਿਆਂ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਤੇ
ਵਰਤ-ਵਰਤਾਰਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਬੰਧਨ — ਇਹ 'ਬੰਧਨ' ਅਤਿ ਸੂਖਮ, ਕੌਮਲ ਅਤੇ ਗੁੱਝੇ ਹੋਣ
ਕਾਰਣ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਆਪ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ — ਉਹ
ਆਪਣੇ ਜਾਣੀ ਜਪ, ਤਪ, ਪੂਜਾ ਪਾਠ, ਜੋਗ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ
ਘਾਲਣਾ ਘਾਲਦਾ ਹੈ — ਜਿਸ ਨਾਲ ਰਿੱਧੀਆਂ- ਸਿੱਧੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ
ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖੀ 'ਸੇਵਕੀ' ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਰਿੱਧੀਆਂ- ਸਿੱਧੀਆਂ ਦੀ
ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੂਖਮ ਹਉਮੇ ਨੂੰ 'ਛੁਕ' ਮਿਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ
ਕਰਮਾਤਾਂ ਦਿਖਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਵਰ-ਸਰਾਪ ਭੀ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ

ਨਾਲ ਗਰਜਮੰਦ ਜਨਤਾ ਖਿੱਚੀ-ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਇ, ਅਚੇਤ ਹੀ, ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੂਖਮ 'ਮਾਣ-ਵਡਿਆਈ' ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਣ ਵਡਿਆਈ ਤੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਹਉਮੇ ਦਾ 'ਨਸ਼ਾ' ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਭਲਾ-ਭਲੇਰਾ, ਸਾਧ, ਸੰਤ, ਮਹੰਤ, ਆਚਾਰੀਆ, ਗੁਰੂ, ਅਵਤਾਰ, 'ਸ੍ਰੀ 108' ਆਦਿ ਅਖਵਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ 'ਸੂਖਮ ਹਉਮੈ' ਦੇ 'ਨਸ਼ੇ' ਨੂੰ ਮਾਨਣ ਲਈ ਉਹ ਜੋਗ-ਸਾਧਨਾ ਨਾਲ ਸੈਂਕੜੇ ਸਾਲ ਉਮਰ ਵਧਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਅਵਸ਼ੇਸ਼ ਹੀ ਉਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਆਤਮਿਕ ਭਗਤੀ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਦੁਰਾਡੇ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕਬੀਰ ਸਿਖ ਸਾਖਾ ਬਹੁਤੇ ਕੀਏ ਕੇਸੋ ਕੀਓ ਨ ਮੀਤੁ ॥

ਚਾਲੇ ਬੇ ਹਰਿ ਮਿਲਨ ਕਉ ਬੀਚੈ ਅਟਕਿਓ ਚੀਤੁ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੩੬੯)

ਇਸ 'ਮਾਣ-ਵਡਿਆਈ' ਦੇ ਸੁਖਮ 'ਨਸ਼ੇ' ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੂ ਇਤਨਾ ਗਲਤਾਨ ਅਤੇ ਅਲਮਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉੱਹ ਆਪਣੀ 'ਹੁਹਾਨੀ ਮੰਜ਼ਿਲ' ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ — ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਆਤਮਿਕ ਤਰੱਕੀ ਰੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ 'ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ' ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੋਇਆ ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ, ਅਣਜਾਣੇ ਹੀ ਰਸਾਤਲ ਵਲ ਰੁੜ੍ਹਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਐਸੇ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇਸ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਅਧੋਰਾਤੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ — ਡੇਰਾ, ਸੰਪ੍ਰਦਾ, ਠਾਠ-ਬਾਠ, ਧਾਰਮਿਕ ਰਜਵਾੜਾ ਰਚ ਕੇ ਇਸੇ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਹੋ ਕੇ, ਗ੍ਰਹਿਸਤਿਆਂ ਵਾਂਗ, ਹਉਮੈ ਦੀ ਮਾਣ ਵਡਿਆਈ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਆਤਮਿਕ ਮੰਜ਼ਿਲ ਭੁਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸ੍ਰੋਣੀ ਵਿਚ ‘ਵਲੀ ਕੰਪਾਰੀ’, ‘ਨੂਰ ਸ਼ਾਹ’, ‘ਗੋਰਖਨਾਥ’ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਜੋ ਗੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਸੂਖਮ 'ਮਾਣ ਵਡਿਆਈ' ਦੇ ਸੂਖਮ 'ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਗੜ੍ਹ' ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਅਥਵਾ ਪੂਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੀ ਤੋੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ — ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ 'ਨੂਰ ਸ਼ਾਹ' ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਬੰਧਨਾਂ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਤਮਿਕ ਕਲਿਆਨ ਕੀਤੀ।

ਸਿਧੁ ਹੋਵਾ ਸਿਧਿ ਲਾਈ ਰਿਧਿ ਆਖਾ ਆਉ ॥

ਗੁਪਤ ਪਰਗਾਟੁ ਹੋਇ ਬੈਸਾ ਲੋਕੁ ਰਾਖੈ ਭਾਉ ॥

ਮਤੁ ਦੇਖਿ ਭੁਲਾ ਵੀਸਰੈ ਤੇਰਾ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵੈ ਨਾਉ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੪)

ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਸਭੁ ਮੋਹੁ ਹੈ ਨਾਮੁ ਨ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ ॥

(ਪੰਨਾ-੫੯)

ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਪੈਨਣੁ ਖਾਣੁ ਸਭੁ ਬਾਦਿ ਹੈ

ਪਿਗੁ ਸਿਧੀ ਪਿਗੁ ਕਰਮਾਤਿ ॥

(ਪੰਨਾ-੯੫੦)

ਤਿਆਗ ਗੋਪਾਲੁ ਅਵਰ ਜੋ ਕਰਣਾ ਤੇ ਬਿਖਿਆ ਕੇ ਭੁਹ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੨੨੨)

ਕਬੀਰ ਸਿਖ ਸਾਖਾ ਬਹੁਤੇ ਕੀਏ ਕੇਸੋਂ ਕੀਓਂ ਨ ਮੀਤੁ ॥

ਚਾਲੇ ਥੇ ਹਰਿ ਮਿਲਨ ਕਉ ਬੀਜੇ ਅਟਕਿਓਂ ਚੀਤੁ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੩੬੯)

ਜਤ ਸਤ ਸੰਜਮ ਹੋਮ ਜਗ ਜਪੁ ਤਪੁ ਦਾਨ ਪੁੰਨ ਬਹੁਤੇਰੇ ।

ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਨਿਧਿ ਪਾਖੰਡ ਬਹੁ ਤੰਡ੍ ਮੰਡ੍ ਨਾਟਕ ਅਗਲੇਰੇ ।

ਵੀਰਾਰਾਧਣ ਜੋਗਣੀ ਮੜ੍ ਮਸਾਣ ਵਿਡਾਣ ਘਨੇਰੇ ।

ਪੁਰਕ ਕੁੰਭਕ ਰੇਚਕਾ ਨਿਵਲੀ ਕਰਮ ਭੁਇਅੰਗਮ ਘੇਰੇ ।

ਸਿਧਾਸਣ ਪਰਚੇ ਘਣੇ ਹਠ ਨਿਗ੍ਰ ਕਉਤਕ ਲਖ ਹੇਰੇ ।

ਪਾਰਸ ਮਣੀ ਰਸਾਇਣਾ ਕਰਮਾਤ ਕਾਲਖ ਆਨੇਰੇ ।

ਪੁਜਾ ਵਰਤ ਉਪਾਰਣੇ ਵਰ ਸਰਾਪ ਸਿਵ ਸਕਤਿ ਲਵੇਰੇ ।

ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦ ਵਿਣੁ ਥਾਉ ਨ ਪਾਇਨਿ ਭਲੇ ਭਲੇਰੇ ।

(ਵਾ. ਭਾ. ਗੁ. ੫/੨)

‘ਸੰਸਕਾਰਾਂ’ ਦੇ ਬੰਧਨ — ਹਰ ਇਕ ਜੀਵ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ‘ਅੰਸ਼’ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ‘ਜੋਤ ਸਰੂਪ’ ਹੈ।

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਇਹ ਸਿਸ਼ਟੀ ਸਾਜੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਲਈ ‘ਮਾਇਆ’ ਦਾ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵਾ ਰਚਿਆ — ਜਿਸ ਤੋਂ ਜੀਵ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ‘ਅੱਡਰੀ ਹੋਂਦ-ਹਉਮੈ’ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨੰਤ ਆਤਮਿਕ ‘ਹੋਂਦ’ — ‘ਹਉਮੈ’ ਦੇ ਸੀਮਤ ਭਰਮ ਭੁਲਾਵੇ ਵਿਚ ‘ਕੈਦ’ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਜੀਵ ‘ਹਉਂਧਾਰੀ ਕਰਮਾਂ’ ਦੇ ਬੰਧਨ ਵਿਚ ਫਸ ਗਿਆ।

ਹਉ ਹਉ ਕਰਤ ਬੰਧਨ ਮਹਿ ਪਰਿਆ ਨਹ ਮਿਲੀਐ ਇਹ ਜੁਗਤਾ॥

(ਪੰਨਾ-੬੪੨)

ਦੂਜੇ ਲੱਡਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ‘ਜੀਵ’ ਅਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲੋਂ ‘ਅੱਡਰੀ ਹਸਤੀ’ ਸਮਝਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ‘ਹਉਮੈ’ ਵਿਚ ‘ਕਰਮ ਬਧ’ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਾਮ-ਕ੍ਰੋਧ-ਲੋਭ-ਮੋਹ-ਅਹੰਕਾਰ ਆਦਿ ਪੰਜ ਬਿਖਾਦੀਆਂ ਦੇ ਅਧੀਨ- ‘ਜੀਵ’ ਸੋਚਦਾ, ਚਿਤਵਦਾ, ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਭੋਗਦਾ ਹੈ।

ਨੀਵੋਂ ਖਿਆਲਾਂ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਇਹ ਨੀਵੋਂ ‘ਅੰਸ਼’ — ਮਨ ਦੀਆਂ, ਛੂੰਘਿਆਈਆਂ ਅੰਦਰ ਉਤਰ ਕੇ ਧਸ-ਵਸ-ਰਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ‘ਸਮੁੱਚੀ ਰੰਗਤ’ ਹੀ ਸਾਡਾ ‘ਮਾਨਸਿਕ ਆਪਾ’ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਾਡੇ 'ਮਾਨਸਿਕ ਆਪੇ' ਨੂੰ ਸਮਝ ਗੋਚਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਤੌਹਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ —

1. ਉਪਰਲਾ ਮਨ ਯਾ 'ਮੈਂ ਮੇਰੀ' ਦਾ 'ਆਪਾ' — ਜੋ ਸਾਡੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
2. ਮੱਧਮ 'ਆਪਾ' — ਜੋ ਸਾਡੇ ਦੀਰਘ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
3. 'ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ' — ਇਹ ਛੂੰਘਾ ਅਤਿ ਸੂਖਮ ਗੁੱਝਾ ਸੰਸਕਾਰਕ 'ਆਪਾ' ਸਾਡੇ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮਾਂ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਰੰਗਤ ਦਾ 'ਨਿਰੋਝ' ਅਥਵਾ 'ਹਵਾੜ੍ਹ' ਹੈ। ਇਸ ਉਤੇ ਇਸ ਜਨਮ ਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ 'ਰੰਗਤ' ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਭੀ ਨਾਲੋ-ਨਾਲ ਪਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਡਾ 'ਉਪਰਲਾ' ਅਤੇ 'ਮੱਧਮ' ਮਨ ਤਾਂ ਸਤਸੰਗਤ ਦੇ ਦੈਵੀ ਅਸਰ ਹੇਠ ਬਦਲ ਸਕਦਾ ਹੈ — ਪਰ ਸਾਡੇ 'ਸੰਸਕਾਰਕ ਆਪੇ' ਉੱਤੇ ਓਪਰੈ ਦਿਮਾਰੀ ਗਿਆਨ, ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਸਿਆਣਪਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ — ਕਿਉਂਕਿ 'ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ' ਹੋਏ 'ਸੰਸਕਾਰਾਂ' ਦਾ ਲਿਸ਼ਕਾਰਾ (reflection) ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ ਵਿਚ ਅਣਜਾਣੇ ਹੀ ਅਵੱਸ਼ ਪੈਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ 'ਸੰਸਕਾਰ' ਸਾਡੇ ਖਿਆਲਾਂ, ਚਿਤਵਨੀ ਅਤੇ ਹਰਕਤਾਂ ਉਤੇ ਹਾਵੀ ਹੋ ਕੇ ਹੋਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ 'ਸ਼ਰਾਬੀ' ਦਾ 'ਆਪਾ' — 'ਸ਼ਰਾਬ' ਦੇ ਅਉਗੁਣਾਂ ਦਾ 'ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ' ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਬੋਲਚਾਲ, ਸੋਚਣੀ, ਹਰਕਤਾਂ, ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਗੁਪਤ ਵੇਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਅਤਿਅੰਤ ਦੁਖ-ਕਲੇਸ਼ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੀਆਂ 'ਗੁਪਤ ਚਾਲਾਂ' ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਨਾਵਾਕਿਫ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਘੜੇ ਹੋਏ ਗੁਪਤ 'ਹਉਂ-ਧਾਰੀ' ਖਿਆਲਾਂ ਅਥਵਾ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ — ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਬਚਾਓ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਸਾਡੇ ਆਪੂੰ ਸਹੇਤੇ ਹੋਏ 'ਸੰਸਕਾਰੀ ਬੰਧਨ' ਅਤਿ ਸੂਖਮ, ਪ੍ਰਬਲ ਤੇ ਦਾਮਨਿਕ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਬਿਲਕੁਲ ਅਣਜਾਣ ਤੇ ਅਵੇਸਲੇ ਹਾਂ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਕਾਰਣ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਡੇ ਮਨ ਉਤੇ 'ਵਾਰ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਬੇ-ਵਸ ਹੋ ਕੇ ਐਸੇ ਕਰਮ ਕਰ ਬੈਠਦੇ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਕਦੀ ਖਿਆਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਇਹ ਮਾਨਸਿਕ 'ਸੰਸਕਾਰ' ਸਾਡੇ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਬੇਅੰਤ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦਾ 'ਸੰਗ੍ਰਹਿ' ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ 'ਜੀਵ' ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਕਰਮ-ਬਧ' ਹੋਇਆ ਹੈ।

‘ਰੇਸ਼ਮ’ ਦਾ ਕੀੜਾ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਰੇਸ਼ਮ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਆਪਣੇ ਉਦਾਲੇ ਜਾਲ (cone) ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫੇਰ ਉਸੇ ਵਿਚ ਹੀ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਵ ਭੀ ਆਪਣੇ ਹੀ ਨੀਵੇਂ ਖਿਆਲਾਂ ਤੇ ਹਉਮੇ-ਵੇੜੇ ਕਰਮਾਂ ਦੁਆਰਾ, ਆਪਣੇ ਹੀ ਘੜੇ ਹੋਏ ਨੀਵੇਂ ਤੇ ਦੁਖਦਾਈ ‘ਸੰਸਕਾਰਾਂ’ ਵਿਚ ਅਣਜਾਣੇ ਹੀ ਕਰਮ-ਬਧ ਹੋ ਕੇ ਦੁਖ ਕਲੇਸ਼ ਭੋਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਤਰਸਯੋਗ ਅਧੋਗਤੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੀ ਨਹੀਂ !!

ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸ ਅਧੋਗਤੀ ਨੂੰ ਇਉਂ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ –

ਬਿਨੁ ਬੁਝੇ ਕਰਮ ਕਮਾਵਣੇ ਜਨਮੁ ਪਦਾਰਥੁ ਖੋਇ ॥

(ਪੰਨਾ-੩੩)

ਮਨਹਠ ਕਰਮ ਕਮਾਵਦੇ ਨਿਤ ਨਿਤ ਹੋਹਿ ਖੁਆਰੁ ॥

(ਪੰਨਾ-੬੬)

ਨਾਮੁ ਤਿਆਗਿ ਕਰੇ ਅਨ ਕਾਜ ॥

ਬਿਨਸਿ ਜਾਇ ਬੁਠੇ ਸਭਿ ਪਾਜ ॥

ਨਾਮ ਸੰਗਿ ਮਨਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨ ਲਾਵੈ ॥

ਕੋਟਿ ਕਰਮ ਕਰਤੇ ਨਰਕਿ ਜਾਵੈ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੪੦)

ਕਰਮ ਧਰਮ ਸਭਿ ਬੰਧਨਾ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਸਨਬੰਧੁ ॥

(ਪੰਨਾ-੫੫੧)

ਅਨਿਕ ਕਰਮ ਕੀਏ ਬਹੁਤੇਰੇ ॥

ਜੋ ਕੀਜੈ ਸੋ ਬੰਧਨੁ ਪੈਰੇ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੦੨੫)

ਕੋਟਿ ਕਰਮ ਬੰਧਨ ਕਾ ਮੂਲੁ ॥

ਹਰਿ ਕੇ ਭਜਨ ਬਿਨੁ ਬਿਰਥਾ ਪ੍ਰੂਲੁ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੧੪੯)

ਇਹੁ ਮਨੁ ਧੰਧੇ ਬਾਂਧਾ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ॥

ਮਾਇਆ ਮੁਠਾ ਸਦਾ ਬਿਲਲਾਇ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੧੨੬)

ਇਹ ‘ਸੰਸਕਾਰ’ – ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਾੜੇ ਜਾ ਚੰਗੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਆਪੂਰ੍ਵ ਘੜਦੇ ਹਾਂ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਮੁਜਰਮਾਂ ਲਈ ਜੇਲ੍ਹਾਂ (Jails) ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਈ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ‘ਹਾਤੇ’ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵੱਡਿਆਂ ਹਾਤਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋਰ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਹਾਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਹਾਤਿਆਂ ਵਿਚ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਜੁਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਜਰਮਾਂ ਨੂੰ ਡੱਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁਝ ‘ਕਾਲ-ਕੋਠੜੀਆਂ’ (Solitary Cells) ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਖਤਰਨਾਕ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਡੱਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ‘ਕਾਲ ਕੋਠੜੀਆਂ’ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਅਤਿਅੰਤ ਦੁਖਦਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ‘ਕਾਲ-ਕੋਠੜੀਆਂ’ ਦੀ ‘ਇਕੱਲ’ ਅਸਹਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕਾਲ ਕੋਠੜੀਆਂ ਦਾ ਛੁਟਕਾਰਾ ਫਾਂਸੀ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਐਨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰਾ ‘ਮਾਨਸਿਕ ਮੰਡਲ’ ਹੀ ਇਕ ਵਡੀ ‘ਜੇਲ੍ਹ’ ਜਾ ‘ਕੈਦਖਾਨਾ’ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਕੰਧ ‘ਹਉਮੈ’ ਅਥਵਾ ‘ਮੈਂ-ਮੇਰੀ’ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਸੂਖਮ ਨੀਵੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦੇ ‘ਹਾਤੇ’ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਜੀਵ ਫਾਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਲੋਭ ਮੋਹ ਬਾਧਾ ॥

ਮਹਾ ਗਰਤ ਮਹਿ ਨਿਘਰਤ ਜਾਤਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੪੧)

ਹਉ ਹਉ ਭੀਤਿ ਭਇਓ ਹੈ ਬੀਚੋ ਸੁਨਤ ਦੇਸਿ ਨਿਕਟਾਇਓ ॥ (ਪੰਨਾ-੬੨੪)

ਹਉਮੈ ਦਾ ਵੇੜਿਆ ਹੋਇਆ ਜੀਵ ਕਈਆਂ ਜਨਮਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ‘ਹਉਮੈ ਭੀਤਿ ਕਰਾਰੀ’ ਵਿਚ ਕੈਦ ਭੁਗਤਦਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਨੀਵੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਕਦੀ ਕਿਸੇ- ਕਦੀ ਕਿਸੇ ‘ਵਾਸ਼ਨਾਵੀ ਹਾਤੇ’ ਅਥਵਾ ‘ਮਾਨਸਿਕ ਬੰਧਨ’ ਵਿਚ, ਜਕੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੁਖ ਭੋਗਦਾ ਹੈ।

ਹਸਤੀ ਘੋੜੇ ਦੇਖਿ ਵਿਗਾਸਾ॥

ਲਸਕਰ ਜੋੜੇ ਨੇਬ ਖਵਾਸਾ॥

ਗਲਿ ਜੇਵੜੀ ਹਉਮੈ ਕੇ ਫਾਸਾ॥

(ਪੰਨਾ-੧੨੬)

ਬਾਧਿਓ ਆਪਨ ਹਉ ਹਉ ਬੰਧਾ ॥

ਦੋਸੁ ਦੇਤ ਆਗਹ ਕਉ ਅੰਧਾ॥

(ਪੰਨਾ-੨੫੮)

ਹਉਮੈ ਏਹਾ ਜਾਤਿ ਹੈ ਹਉਮੈ ਕਰਮ ਕਮਾਹਿ॥

ਹਉਮੈ ਏਈ ਬੰਧਨਾ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਜੋਨੀ ਪਾਹਿ॥

(ਪੰਨਾ-੪੬੬)

ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਜੀਉ ਬੰਧੁ ਹੈ ਨਾਮੁ ਨ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ॥

(ਪੰਨਾ-੫੯੦)

ਮੇਰੀ ਮੇਰੀ ਧਾਰਿ ਬੰਧਨਿ ਬੰਧਿਆ॥

ਨਰਕਿ ਸੁਰਗਿ ਅਵਤਾਰ ਮਾਇਆ ਧੰਧਿਆ॥

(ਪੰਨਾ-੨੬੧)

ਕਰਿ ਅਹੰਕਾਰੁ ਹੋਇ ਵਰਤਹਿ ਅੰਧਾ॥

ਜਮ ਕੀ ਜੇਵੜੀ ਤੂ ਆਗੈ ਬੰਧਾ॥

(ਪੰਨਾ-੮੮੮)

ਬੰਧਨ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਸੁਤ ਬਨਿਤਾ॥

ਬੰਧਨ ਕਰਮ ਧਰਮ ਹਉ ਕਰਤਾ॥

(ਪੰਨਾ-੧੧੪੨)

ਜੇਕਰ ਮੁਜਰਮ ਜਨਾਨੀ ਨੂੰ ਕੈਦ ਵਿਚ ਬੱਚਾ ਜੰਮੇ ਤਾਂ ਉਹ ਬੱਚਾ ‘ਜੇਲ੍ਹ’ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਹੀ ਪਲਦਾ ਤੇ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਦੇ ‘ਵਾਤਾਵਰਨ’ ਦਾ ‘ਆਦੀ’ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸੇ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ‘ਹੰਢ’ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੰਧਨ ਵਾਲਾ ਮਾਹੌਲ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ‘ਜੀਵਨ’ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੋਏ ‘ਬੰਧਕ-ਜੀਵਨ’ ਅਥਵਾ ‘ਕੈਦੀ ਜੀਵਨ’ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਉਚੇਰੇ, ਚੰਗੇ, ਆਜਾਦ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਅਲਿਆਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਵ ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਤੋਂ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ 'ਹਉਮੈ' ਅਥਵਾ 'ਮੈਂ ਮੇਰੀ' ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਜਕੜਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਇਸ 'ਮਾਇਕੀ ਬੰਧਨ' ਵਿਚ ਇਤਨੇ 'ਹੇਢ' ਗਏ ਹਾਂ ਯਾ ਆਦੀ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ 'ਬੰਧਨਾਂ' ਦੀ 'ਕੈਦ' ਦਾ 'ਅਹਿਸਾਸ' ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ — ਉਂਝ ਅਸੀਂ ਮਾਇਕੀ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਅਤਿ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ 'ਹਾਇ-ਬੂ' ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਫੇਰ ਭੀ ਢੀਠ ਹੋ ਕੇ ਨਰਕ ਮਈ ਜੀਵਨ ਭੋਗਣਾ —ਆਪਣੀ ਸਿਆਣਪ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ !!

ਅਜ ਕਲੁ ਮਜ਼ਹਬਾਂ ਦੇ ਕਈ ਫਿਰਕੇ ਬਣ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਭੀ ਬੇ ਅੰਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮਾਗਮ, ਯੋਗ ਸਾਧਨਾਂ, ਜਗਰਾਤੇ, ਸਮਾਧੀ, ਅਖਾੜੇ ਅਤੇ ਸਟੱਡੀ ਸਰਕਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬੇਅੰਤ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ 'ਹਉਮੈ' ਅਤੇ 'ਮੈਂ ਮੇਰੀ' ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਬਾਬਤ ਵਿਚਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ — ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਿਹਫਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੇ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਹ 'ਹਉਮੈ' ਤੇ 'ਮੈਂ-ਮੇਰੀ' ਇਤਨੀ ਦਿੜ੍ਹੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਬਾਹਰਲਾ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ —

ਪੋਹਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਓਪਰੇ ਮਨ ਨਾਲ 'ਹੂੰ-ਹਾਂ' ਕਰ ਛੱਡਦੇ ਹਾਂ।

ਸਮਝਣ ਯਾ ਮਾਨਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਭਾਸਦੀ !!

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਾਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਬੰਧਨਾਂ ਬਾਬਤ ਇਉਂ ਤਾੜਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ —

ਮੇਰਾ ਤੇਰਾ ਜਾਨਤਾ ਤਬ ਹੀ ਤੇ ਬੰਧਾ॥

(ਪੰਨਾ-੪੦੦)

ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਜਗੁ ਬਾਧਾ ਜਮਕਾਲਿ॥

(ਪੰਨਾ-੪੧੨)

ਬੰਧਨ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਸੰਸਾਰਿ॥

ਬੰਧਨ ਸੁਤ ਕੰਨਿਆ ਅਰੁ ਨਾਰਿ॥ ੨॥

ਬੰਧਨ ਕਰਮ ਧਰਮ ਹਉ ਕੀਆ॥

ਬੰਧਨ ਪੁਤ੍ਰ ਕਲਤ੍ਰ ਮਨਿ ਬੀਆ॥ ੩॥

ਬੰਧਨ ਕਿਰਖੀ ਕਰਹਿ ਕਿਰਸਾਨ॥

ਹਉਮੈ ਡੰਨੁ ਸਰੈ ਰਾਜਾ ਮੰਗੈ ਦਾਨ॥ ੪॥

ਬੰਧਨ ਸਉਦਾ ਅਣਵੀਚਾਰੀ॥

ਤਿਪਤਿ ਨਾਹੀ ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਪਸਾਰੀ॥ ੫॥

ਬੰਧਨ ਸਾਹ ਸੰਚਹਿ ਧਨੁ ਜਾਇ॥

ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਨ ਪਵਈ ਬਾਇ॥ ੬॥

ਬੰਧਨ ਬੇਦੁ ਬਾਦੁ ਅਹੰਕਾਰ॥

ਬੰਧਨਿ ਬਿਨਸੈ ਮੋਹ ਵਿਕਾਰ॥

(ਪੰਨਾ-੪੧੬)

ਫੜੈ ਫਾਹੀ ਸਭੁ ਜਗੁ ਫਾਸਾ ਜਮ ਕੈ ਸੰਗਲਿ ਬੰਧਿ ਲਇਆ॥ (ਪੰਨਾ-੪੩੩)

ਇਹੁ ਕੁਟੰਬੁ ਸਭੁ ਜੀਅ ਕੇ ਬੰਧਨ ਭਾਈ	(ਪੰਨਾ-੯੦੨)
ਭਰਮਿ ਭੁਲਾ ਸੈਸਾਰਾ॥	(ਪੰਨਾ-੯੩੫)
ਮਨੁ ਜੰਜਾਲੀ ਵੇੜਿਆ ਭੀ ਜੰਜਾਲਾ ਮਾਹਿ॥	(ਪੰਨਾ-੧੦੪੧)
ਉਪਜਹਿ ਬਿਨਸਹਿ ਬੰਧਨ ਬੰਧੇ॥	(ਪੰਨਾ-੧੦੫੩)
ਹਉਮੈ ਮਾਇਆ ਕੇ ਗਲਿ ਫੰਧੇ॥	
ਮਨਮੁਖ ਫਿਰਹਿ ਸਦਾ ਅੰਧੁ ਕਮਾਵਹਿ	
ਜਮ ਕਾ ਜੇਵੜਾ ਗਲਿ ਫਾਹਾ ਹੇ॥	
ਮਿਥਿਆ ਤਨੁ ਸਾਚੋ ਕਰਿ ਮਾਨਿਓ	(ਪੰਨਾ-੧੨੩੧)
ਇਹ ਬਿਧਿ ਆਪੁ ਬੰਧਾਵੈ॥	
ਬੇਅੰਤ — ਪਾਠ-ਪੂਜਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ,	
ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ,	
ਜੋਗ ਸਾਧਨਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ,	
ਗਿਆਨ-ਗੋਸ਼ਠੀਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ,	
ਫਿਲਾਸਫੀਆਂ ਘੋਟਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ,	
ਉੱਚੀ ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ,	
ਨਵੀਨ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਕਾਢਾਂ ਕੱਢਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ,	
ਭਲੇ-ਭਲੇਰੇ ਬਣਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ,	
ਧਾਰਮਿਕ ਡੇਰੇ ਚਲਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ,	
ਭੀ ਸਾਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਬੰਧਨਾਂ ਦਾ 'ਅਨੁਭਵ' ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ	
ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਭੀ ਨਹੀਂ ਭਾਸਦੀ।	
ਗਿਆਨੁ ਧਿਆਨੁ ਸਭੁ ਕੋਈ ਰਵੈ॥	
ਬਾਂਧਨਿ ਬਾਂਧਿਆ ਸਭੁ ਜਗੁ ਭਵੈ॥	(ਪੰਨਾ-੨੨੮)
ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਦ-ਦਰ-ਸੂਦ (compound interest) ਨਾਲ ਕਰਜਾ ਵਧਦਾ ਹੈ	
ਜਾਂਦਾ ਹੈ — ਘਟਦਾ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਂ ਤੋਂ ਪਏ ਹੋਏ 'ਮਾਨਸਿਕ	
ਬੰਧਨਾਂ' ਦੇ ਜੰਜੀਰ ਸਾਡੇ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਵਿਚ ਖਿਨ-ਖਿਨ ਵਧਦੇ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ,	
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅਥਵਾ 'ਅਹਿਸਾਸ' ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।	
ਕਰਮ ਧਰਮ ਸਭਿ ਬੰਧਨਾ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਸਨਬੰਧੁ ॥	
ਮਅਤਾ ਮੌਹੁ ਸੁ ਬੰਧਨਾ ਪੁਤ੍ਰ ਕਲਤ੍ਰ ਸੁ ਧੰਧੁ ॥	
ਜਹ ਦੇਖਾ ਤਹ ਜੇਵਰੀ ਮਾਇਆ ਕਾ ਸਨਬੰਧੁ ॥	(ਪੰਨਾ-੫੫੧)

ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਜੀਉ ਬੰਧੁ ਹੈ ਨਾਮੁ ਨ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ ॥ (ਪੰਨਾ-ਪੰਦੀ)

ਨਾਨਕ ਅਉਗੁਣ ਜੇਤੜੇ ਤੇਤੇ ਗਲੀ ਜੰਜੀਰ ॥ (ਪੰਨਾ-ਪੰਦੀ)

ਜੋ ਜੋ ਕਰਮ ਕੀਓ ਲਾਲਚ ਲਗਿ ਤਿਹ ਤਿਹ ਆਪੁ ਬੰਧਾਇਓ ॥ (ਪੰਨਾ-੨੦੨)

ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਕੀ ਏਕੈ ਜਾਲੀ ਤਾ ਕੀ ਗੰਠਿ ਨਹੀ ਛੋਗਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੩੦੨)

ਜਦ ਜੀਵ ਦੀ ਹਉਮੈ ਅਤਿ ਤੀਬਰ ਤੇ ਸਬਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਵਹਿਸ਼ੀਆਂ ਵਾਂਗ ਇਸ ਵਿਚ ਖਚਤ ਹੋ ਕੇ 'ਪਸੂ ਬਿਰਤੀ' ਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਕਰਤੂਤਿ ਪਸੂ ਕੀ ਮਾਨਸ ਜਾਗਿ ॥ (ਪੰਨਾ-੨੬੭)

ਐਸੇ ਜੀਵ ਆਪੂ ਘੜੀ ਹੋਈ ਹਉਮੈ ਦੀ 'ਕਾਲ ਕੋਠੜੀ' ਦੀ ਡਰਾਉਣੀ 'ਇਕੱਲ' ਵਿਚ ਨਰਕਮਈ ਜੀਵਨ ਭੋਗਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਭੂਤਾਂ-ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਲੰਮੇਗੀ ਤੇ ਡਰਾਉਣੀ 'ਜੂਨ' ਧਾਰ ਕੇ ਘੋਰ ਨਰਕ ਭੋਗਦੇ ਹਨ।

ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ, ਪਾਠ-ਪੂਜਾ, ਜੋਗ ਸਾਧਨਾ, ਨੇਕੀਆਂ ਆਦਿ ਕਰਦੇ ਭੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਭੀ 'ਹਉਮੈ' ਵਿਚ ਹੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਹੇਠਲੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਦੱਸਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ 'ਹਉਮੈ' ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਇਹਨਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਬੰਧਨਾਂ ਦੀ ਕੈਦ ਤੋਂ 'ਛੁਟਕਾਰਾ' ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ —

ਅਨਿਕ ਜਤਨ ਨਹੀ ਹੋਤ ਛੁਟਕਾਰਾ ॥
ਬਹੁਤੁ ਸਿਆਣਪ ਆਗਲ ਭਾਰਾ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੭੮)

ਹਉ ਹਉ ਕਰਤੇ ਕਰਮ ਰਤ ਤਾ ਕੋ ਭਾਰੁ ਅਫਾਰ ॥
ਪੀਤਿ ਨਹੀ ਜਉ ਨਾਮ ਸਿਉ ਤਉ ਏਉ ਕਰਮ ਬਿਕਾਰ ॥ (ਪੰਨਾ-੨੫੨)

ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਸਬਦ ਨ ਛੂਟਸਿ ਕੋਇ ॥
ਪਾਖੰਡਿ ਕੀਨੈ ਮੁਕਤਿ ਨ ਹੋਇ ॥ (ਪੰਨਾ-੮੩੯)

ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਭਗਤਿ ਨ ਹੋਵਈ ਹੁਕਮੁ ਨ ਬੁਝਿਆ ਜਾਇ ॥
ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਜੀਉ ਬੰਧੁ ਹੈ ਨਾਮੁ ਨ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ ॥ (ਪੰਨਾ-ਪੰਦੀ)

ਤੀਰਥ ਬਰਤ ਅਰੁ ਦਾਨ ਕਰਿ ਮਨ ਮਹਿ ਪਰੈ ਗੁਮਾਨੁ ॥
ਨਾਨਕ ਨਿਹਫਲ ਜਾਤ ਤਿਹ ਜਿਉ ਕੁੰਚਰ ਇਸਨਾਨੁ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੪੨੮)

ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਸਿਮਰਣਿ ਸਹੰਸ ਲਖ ਪਤਿ ਵਡਿਆਈ।
ਹਉਮੈ ਅੰਦਰਿ ਵਰਤਣਾ ਦਰਿ ਥਾਇ ਨ ਪਾਈ। (ਵਾ. ਭਾ. ਗੁ. ੩੮/੧੫)

ਕਿਸੇ ਬੀਮਾਰੀ ਦੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀ ਸੋਝੀ ਅਤੇ 'ਸ਼ਨਾਖਤ' ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਹੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਅਥਵਾ ਪੜ੍ਹੋਲ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਇਲਾਜ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਯਾ ਗਲਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਡੇ 'ਮਾਨਸਿਕ ਬੰਧਨਾਂ' ਬਾਬਤ ਸਾਨੂੰ ਸੁਝ-ਬੁਝ ਅਥਵਾ ਅਨੁਭਵ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।

ਤਿਹੀ ਗੁਣੀ ਤਿ੍ਰਭਵਣੁ ਵਿਆਪਿਆ ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੂਝ ਬੁਝਾਇ ॥
ਰਾਮ ਨਾਮਿ ਲਗ ਛੂਟੀਐ ਭਾਈ ਪੁਛੁ ਗਿਆਨੀਆ ਜਾਇ ॥

(ਪੰਨਾ-੬੦੩)

ਮਾਈ ਮੈ ਕਿਹਿ ਬਿਧਿ ਲਖਉ ਗੁਸਾਈ ॥

ਮਹਾ ਮੌਹ ਅਗਿਆਨਿ ਤਿਮਰਿ ਮੈ ਮਨੁ ਰਹਿਓ ਉਰਝਾਈ ॥

ਸਗਲ ਜਨਮ ਭਰਮ ਹੀ ਭਰਮ ਖੋਇਓ ਨਹ ਅਸਥਿਰੁ ਮਤਿ ਪਾਈ ॥

ਬਿਖਿਆ ਸਕਤ ਰਹਿਓ ਨਿਸ ਬਾਸੁਰ ਨਹ ਛੂਟੀ ਅਧਮਾਈ ॥ (ਪੰਨਾ-੬੩੨)

ਏ ਮਨ ਮੇਰਿਆ ਤਾ ਛੁਟਸੀ ਜਾ ਭਰਮੁ ਚੁਕਾਇਸੀ ਰਾਮ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੧੧੩)

ਕਾਜੀ ਮੁਲਾਂ ਹੋਵਹਿ ਸੇਖ ॥

ਜੋਗੀ ਜੰਗਮ ਭਰਾਵੇ ਭੇਖ ॥

ਕੋ ਗਿਰਹੀ ਕਰਮਾ ਕੀ ਸੰਧਿ ॥

ਬਿਨੁ ਬੁਝੇ ਸਭ ਖੜੀਆਸਿ ਬੰਧਿ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੧੬੯)

ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ ਮੇਰੁ ਸਰੀਰ ਕਾ ਬਾਸਨਾ ਬਧਾ ਆਵੈ ਜਾਵੈ।

ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਫੇਰਿ ਵਟਾਈਐ

ਗਿਆਨੀ ਹੋਇ ਮਰਮੁ ਕਉ ਪਾਵੈ।

(ਵਾ. ਭਾ. ਗੁ. ੧/੧੫)

ਜਦ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਸਹੀ ਸ਼ਨਾਖਤ (diagnosis) ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸਹੀ ਇਲਾਜ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ 'ਮਾਨਸਿਕ ਬੰਧਨਾਂ' ਦਾ ਗਿਆਨ ਯਾ ਅਨੁਭਵ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਕ, ਮਾਨਸਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਯਾ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਗਲੀ ਭਿਸਤਿ ਨ ਜਾਈਐ ਛੁਟੈ ਸਚੁ ਕਮਾਇ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੪੧)

ਬਾਧੇ ਜਮ ਕੀ ਜੇਵਰੀ ਮੀਠੀ ਮਾਇਆ ਰੰਗ ॥

ਭ੍ਰਮ ਕੇ ਮੌਹੇ ਨਹ ਬੁਝਹਿ ਸੋ ਪ੍ਰਭੁ ਸਦ ਹੂ ਸੰਗ ॥

ਲੇਖੈ ਗਣਤ ਨ ਛੂਟੀਐ ਕਾਚੀ ਭੀਤਿ ਨ ਸੁਧਿ ॥

ਜਿਸਹਿ ਬੁਝਾਏ ਨਾਨਕਾ ਤਿਹ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਿਰਮਲ ਬੁਧਿ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੫੨)

ਗਿਆਨੁ ਧਿਆਨੁ ਸਭੁ ਕੋਈ ਰਵੈ ॥

ਬਾਂਧਨਿ ਬਾਂਧਿਆ ਸਭੁ ਜਗੁ ਭਰੈ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੨੮)

ਛੂਟੋ ਆਂਡਾ ਭਰਮ ਕਾ ਮਨਹਿ ਭਇਓ ਪਰਗਾਸੁ ॥

ਕਾਟੀ ਬੇਰੀ ਪਗਹ ਤੇ ਗੁਰਿ ਕੀਨੀ ਬੰਦਿ ਖਲਾਸੁ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੦੦੨)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਇਹਨਾਂ ਸਗੀਰਕ, ਮਾਨਸਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ
ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਅਥਵਾ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਲਈ
ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਾਧਨ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਹਨ ;

1. ‘ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ’ ਅਥਵਾ ਭਗਤੀ ਦੁਆਰਾ ਜੀਵ ਦੇ ਬੰਧਨ ਕੱਟੇ ਜਾ ਸਕਦੇ
ਹਨ —

ਸੋ ਐਸਾ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਜਪੀਐ ਮਨ ਮੇਰੇ

ਜੋ ਅੰਤੀ ਅਉਸਰਿ ਲਏ ਛਡਾਏ ॥

(ਪੰਨਾ-੮੯)

ਸਿਮਰਤ ਨਾਮੁ ਕਾਟੇ ਸਭਿ ਫਾਰੇ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੦੪)

ਤ੍ਰਿਬਿਧਿ ਬੰਧਨ ਛੁਟਹਿ ਗੁਰ ਸਬਦੀ

ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਮੁਕਤਿ ਕਰਾਵਣਿਆ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੨੭)

ਸੋਧਤ ਸੋਧਤ ਸੋਧਿ ਬੀਚਾਰਾ ॥

ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਭਜਨ ਨਹੀ ਛੁਟਕਾਰਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੬੦)

ਮਾਇਆ ਮੌਹਿ ਜਗੁ ਬਾਧਾ ਜਮਕਾਲਿ ॥

ਬਾਂਧਾ ਛੂਟੈ ਨਾਮੁ ਸਮਾਲਿ ॥

(ਪੰਨਾ-੪੧੨)

ਹਰਿ ਜਪਿ ਮਾਇਆ ਬੰਧਨ ਛੂਟੇ ॥

(ਪੰਨਾ-੪੮੭)

ਟੂਟੇ ਮਾਇਆ ਕੇ ਬੰਧਨ ਫਾਰੇ ਹਰਿ ਰਾਮ ਨਾਮ ਲਿਵ ਲਾਗੇ ॥

(ਪੰਨਾ-੫੨੭)

ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਸਮਾਲਿ ਤੂੰ ਬਧਾ ਛੁਟਹਿ ਜਿਤੁ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੨੯)

ਸੋ ਕਿਛੁ ਕਰਿ ਜਿਤੁ ਛੁਟਹਿ ਪਰਾਨੀ ॥

ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਜਪਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਨੀ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੪੧)

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਬੰਧਨ ਕਉ ਮੈ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੁਰਖੁ ਧਿਆਵਤ ਹੇ ॥

(ਪੰਨਾ-੮੨੨)

ਜਿਨ ਹਰਿ ਜਪਿਆ ਤਿਨ ਫਲੁ ਪਾਇਆ

ਸਭਿ ਤੂਟੇ ਮਾਇਆ ਫੰਦੇ ॥

(ਪੰਨਾ-੮੦੦)

ਜਨ ਨਾਨਕ ਅਨਦਿਨੁ ਨਾਮੁ ਜਪਹੁ ਹਰਿ ਸੰਤਹੁ

ਇਹੁ ਛੁਟਣ ਕਾ ਸਾਚਾ ਭਰਵਾਸਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੮੬੦)

ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ ਧਿਆਇ ਮਨ ਅਟਲ ॥

ਤਾ ਛੁਟਹਿ ਮਾਇਆ ਕੇ ਪਟਲ ॥

(ਪੰਨਾ-੮੬੧)

ਤੋੜੇ ਬੰਧਨ ਹੋਵੈ ਮੁਕਤੁ ਸਬਦੁ ਮੰਨਿ ਵਸਾਏ ॥

(ਪੰਨਾ-੮੨੦)

ਅਨਦਿਨੁ ਹਰਿ ਹਰਿ ਧਿਆਇਓ ਹਿਰਦੈ ਮਤਿ ਗੁਰਮਤਿ ਦੂਖ ਵਿਸਾਰੀ॥

ਸਭ ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਬੰਧਨ ਤੂਟੇ ਹਰਿ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭਿ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰੀ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੨੬੨)

2. 'ਸਾਧ ਸੰਗਤ' ਅਥਵਾ 'ਸਤਸੰਗਤ' ਦੁਆਰਾ ਜੀਵ ਦੇ 'ਬੰਧਨ' ਟੁਟ ਸਕਦੇ ਹਨ —

ਜਿਨ ਤੂੰ ਸੇਵਿਆ ਭਾਉ ਕਰਿ ਸੇਈ ਪੁਰਖ ਸੁਜਾਨ ॥

ਤਿਨਾ ਪਿਛੈ ਛੁਟੀਐ ਜਿਨ ਅੰਦਰਿ ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨ ॥

(ਪੰਨਾ-੫੨)

ਟੂਟੇ ਬੰਧਨ ਜਾਸੁ ਕੇ ਹੋਆ ਸਾਧੁ ਸੰਗੁ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੫੨)

ਸਾਧਾ ਸਰਣੀ ਜੋ ਪਵੈ ਸੁ ਛੁਟੈ ਬਧਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੩੨੦)

ਭਏ ਕਿਪਾਲ ਦਇਆਲ ਪ੍ਰਭੁ ਮੇਰੇ

ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਛੁਟੇ ॥

(ਪੰਨਾ-੪੯੭)

ਜਬ ਤੇ ਸਾਧੁ ਸੰਗੁ ਭਇਆ ਤਉ ਛੋਡਿ ਗਏ ਨਿਗਹਾਰ ॥

ਜਿਸ ਕੀ ਅਟਕ ਤਿਸ ਤੇ ਛੁਟੀ ਤਉ ਕਹਾ ਕਰੈ ਕੋਟਵਾਰ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੦੦੨)

ਸਾਧਸੰਗਿ ਤੁਟਹਿ ਹਉ ਬੰਧਨ ਏਕੋ ਏਕੁ ਨਿਹਾਲੀਐ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੦੧੯)

ਤੂਟੇ ਬੰਧਨ ਸਾਧਸੰਗੁ ਪਾਇਆ ॥

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਗੁਰਿ ਰੋਗੁ ਮਿਟਾਇਆ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੧੪੧)

ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਬੰਦ ਖਲਾਸੀ।

(ਵਾ. ਭਾ. ਗੁ. ੩੯/੧੨)

3. 'ਪੜ੍ਹ ਦੀ ਓਟ' ਅਥਵਾ 'ਸ਼ਰਣ' ਪਇਆਂ ਸਾਡੇ ਬੰਧਨ ਕੱਟੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ —

ਤਿਸੁ ਸਰਣਾਈ ਛੁਟੀਐ ਕੀਤਾ ਲੋੜੇ ਸੁ ਹੋਇ ॥

(ਪੰਨਾ-੪੫)

ਮਹਾ ਬਿਖਮੁ ਸੰਸਾਰੁ ਵਿਰਲੈ ਪੇਖਿਆ ॥

ਛੁਟਨੁ ਹਰਿ ਕੀ ਸਰਣਿ ਲੇਖੁ ਨਾਨਕ ਲੇਖਿਆ ॥

(ਪੰਨਾ-੩੮੮)

ਨਾਨਕ ਰਾਮ ਨਾਮ ਸਰਣਾਈ ॥

ਸਤਿਗੁਰਿ ਰਾਖੇ ਬੰਧੁ ਨ ਪਾਈ ॥

(ਪੰਨਾ-੪੧੬)

ਫੜੈ ਫਾਹੀ ਸਭੁ ਜਗੁ ਫਾਸਾ ਜਮ ਕੈ ਸੰਗਲਿ ਬੰਧਿ ਲਇਆ ॥	
ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਸੇ ਨਰ ਉਥਰੇ	
ਜਿ ਹਰਿ ਸਰਣਾਗਤਿ ਭਜਿ ਪਇਆ ॥	(ਪੰਨਾ-੪੩੩)
ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਓਟ ਗਹੀ ਤਉ ਛੁਟੈ ॥	(ਪੰਨਾ-੬੨੩)
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਬੰਧਨ ਛੁਟੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸਰਨਾ ॥	(ਪੰਨਾ-੮੦੯)
ਤਾ ਕੀ ਗਹੀ ਮਨ ਓਟ ॥	
ਬੰਧਨ ਤੇ ਹੋਈ ਛੋਟ ॥	(ਪੰਨਾ-੮੯੪)
ਬੰਧਨ ਤੌੜਿ ਚਰਨ ਕਮਲ ਦਿੜਾਏ	
ਏਕ ਸਬਦਿ ਲਿਵ ਲਾਈ ॥	(ਪੰਨਾ-੮੧੫)
ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਰਮ-ਕ੍ਰਿਆ, ਪਾਠ-ਪੂਜਾ, ਗਿਆਨ-ਧਿਆਨ, ਜੋਗ ਸਾਧਨ ਆਦਿ ਨਾਲ ਜੀਵ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ —	
ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਨਾਮ ਨ ਛੁਟੀਐ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਲੈ ਸਿਲਾਇ ॥	(ਪੰਨਾ-੫੯)
ਕਬਨੈ ਕਹਣਿ ਨ ਛੁਟੀਐ ਨਾ ਪੜਿ ਪੁਸਤਕ ਭਾਰ ॥	(ਪੰਨਾ-੫੯)
ਅਨਿਕ ਜਤਨ ਨਹੀਂ ਹੋਤ ਛੁਟਕਾਰਾ ॥	
ਬਹੁਤੁ ਸਿਆਣਪ ਆਗਾਲ ਭਾਰਾ ॥	(ਪੰਨਾ-੧੮੮)
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਇਹੁ ਤਤੁ ਬੀਚਾਰਾ ॥	
ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਭਜਨ ਨਾਹੀਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ॥	(ਪੰਨਾ-੧੮੮)
ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਸਬਦ ਨ ਛੁਟੀਐ ਦੇਖਹੁ ਵੀਚਾਰਾ ॥	
ਜੇ ਲਖ ਕਰਮ ਕਮਾਵਹੀ ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਅੰਧਿਆਰਾ॥	(ਪੰਨਾ-੨੨੯)
ਰੇ ਮਨ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਜਹ ਰਚਹੁ ਤਹ ਤਹ ਬੰਧਨ ਪਾਹਿ ॥	
ਜਿਹ ਬਿਧਿ ਕਤਹੂ ਨ ਛੁਟੀਐ ਸਾਕਤ ਤੇਉ ਕਮਾਹਿ ॥	(ਪੰਨਾ-੨੫੨)
ਅਨਿਕ ਉਪਾਵ ਨ ਛੁਟਨਹਾਰੇ ॥	
ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਸਾਸਤ ਬੇਦ ਬੀਚਾਰੇ ॥	(ਪੰਨਾ-੨੮੮)
ਕਰਮ ਧਰਮ ਸਭਿ ਬੰਧਨਾ ਪਾਪ ਪ੍ਰੀਨ ਸਨਬੰਧੁ ॥	
ਮਮਤਾ ਮੋਹੁ ਸੁ ਬੰਧਨਾ ਪੁਤ੍ਰ ਕਲਤ੍ਰ ਸੁ ਧੰਧੁ ॥	(ਪੰਨਾ-੫੫੧)
ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਬੰਧਨ ਟੂਟਹਿ ਨਾਹੀਂ ਗੁਰਮੁਖਿ ਮੋਖ ਦੁਆਰਾ ॥	
ਕਰਮ ਕਰਹਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਨ ਪਛਾਣਹਿ	
ਮਰਿ ਜਨਮਹਿ ਵਾਰੋ ਵਾਰਾ ॥	(ਪੰਨਾ-੬੦੨)

ਬੰਧਨ ਕਾਟੈ ਸੋ ਪ੍ਰਭੂ ਜਾ ਕੈ ਕਲਹਾਥ ॥
ਅਵਰ ਕਰਮ ਨਹੀਂ ਛੁਟੀਐ ਰਾਖਹੁ ਹਰਿ ਨਾਥ ॥

(ਪੰਨਾ-੮੧੫)

ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਸਬਦ ਨ ਛੁਟਸਿ ਕੋਇ ॥
ਪਾਖੰਡਿ ਕੀਨੈ ਮੁਕਤਿ ਨ ਹੋਇ ॥

(ਪੰਨਾ-੮੩੯)

ਪੁਸਤਕ ਪਾਠ ਬਿਆਕਰਣ ਵਖਾਣੈ ਸੰਧਿਆ ਕਰਮ ਤਿਕਾਲ ਕਰੈ॥
ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਸਬਦ ਮੁਕਤਿ ਕਹਾ ਪ੍ਰਾਣੀ

ਰਾਮ ਨਾਮ ਬਿਨੁ ਉਰਝਿ ਮਰੈ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੧੨੨)

ਕੋਇ ਕਰਮ ਬੰਧਨ ਕਾ ਮੂਲੁ ॥
ਹਰਿ ਕੇ ਭਜਨ ਬਿਨੁ ਬਿਰਥਾ ਪ੍ਰਲੁ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੧੪੯)

ਜਾਪ ਤਾਪ ਨੇਮ ਸੁਚਿ ਸੰਜਮ ਨਾਹੀ ਇਨ ਬਿਧੇ ਛੁਟਕਾਰ ॥

ਗਰਤ ਘੋਰ ਅੰਧ ਤੇ ਕਾਢਹੁ ਪ੍ਰਭ ਨਾਨਕ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਰਿ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੩੦੧)

‘ਬੰਧਨ-ਛੁਟਨ’ ਬਾਬਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਮਝ ਗੋਚਰਾ ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ
ਸੰਖੇਪ ਨੁਕਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਅਹਿਮ ਨੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ, ਅਨੁਭਵ
ਕਰਕੇ ਦ੍ਰਿੜ, ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ—

- ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਜਦ ਇਹ ਕਾਇਨਾਤ ਸਾਜੀ ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜੀਵਾਂ
ਵਿਚ ‘ਹਉਮੈ’ ਅਥਵਾ ‘ਮੈਂ-ਮੇਰੀ’ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਭਰ ਦਿੱਤਾ।
- ਹਉਮੈ ਦੁਆਰਾ ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿਚ ‘ਹਉਂਧਾਰੀ’ ਖਿਆਲ ਉਪਜਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ
ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਅਸੀਂ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।
- ‘ਹਉਮੈ-ਵੇੜੇ’ ਮਨ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ‘ਕਰਮ ਬਧ’ ਹੋ ਕੇ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਤੇ ਨਤੀਜੇ
ਭੁਗਤਦੇ ਹਾਂ।
- ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਂ ਤੋਂ ‘ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਗੇੜ’ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਅਭਿਆਸ
ਕਰਦੇ ਆਏ ਹਾਂ ਤੇ ਆਪੂਰ੍ਵ ਘੜੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਅਤੁੱਟ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਪਏ ਹੋਏ ਹਾਂ।
- ਇਹਨਾਂ ਹਉਮੈ ਦੇ ‘ਕਰਮ ਬੰਧਨਾਂ’ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਫਸੀ
ਹੋਈ ਹੈ — ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੀ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ‘ਕਰਮ ਬੰਧਨਾਂ’ ਦੇ
ਸਦੀਵੀ ‘ਗੁਲਾਮ’ ਹਨ।
- ਆਮ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਕਰਮ-ਬੰਧਨਾਂ ਦੀ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਹੈਰਾਨੀ
ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨੀ, ਧਿਆਨੀ, ਵਿਦਵਾਨ, ਵਿਗਿਆਨੀ, ਫਿਲਾਸਫਰ

ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ 'ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ' ਨੂੰ ਭੀ ਇਹਨਾਂ ਕਰਮ ਬੰਧਨਾਂ ਦਾ ਅਹਿਸ਼ਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ — ਤਦੇ ਉਹ ਭੀ 'ਹਉਂਧਾਰੀ' ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ, ਹਉਮੈ ਵਿਚ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਤੇ ਨਤੀਜੇ ਭੁਗਤਦੇ ਹਨ।

- ਇਹਨਾਂ 'ਕਰਮ ਬੰਧਨਾਂ' ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੋਇਆ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਹੀ 'ਅਨੁਭਵ' ਦੁਆਰਾ ਬੁਝ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ 'ਹੁਕਮ-ਪਾਇਣ' ਹੋ ਕੇ ਸਾਡੇ ਬੰਧਨ ਟੁਟ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਸ 'ਬੰਧਨ-ਛੁਟਨ' ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਚੋਣਵੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ —

ਹਉ ਹਉ ਕਰਤ ਬੰਧਨ ਮਹਿ ਪਰਿਆ ਨਹ ਮਿਲੀਐ ਇਹ ਜੁਗਤਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੯੪੨)

ਗਿਆਨੁ ਧਿਆਨੁ ਸਭੁ ਕੋਈ ਰਵੈ ॥

ਬਾਧਨਿ ਬਾਧਿਆ ਸਭੁ ਜਗੁ ਭਵੈ ॥ (ਪੰਨਾ-੨੨੮)

ਫਾਸਨ ਕੀ ਬਿਧਿ ਸਭੁ ਕੋਊ ਜਾਨੈ ਛੁਟਨ ਕੀ ਇਕੁ ਕੋਈ ॥ (ਪੰਨਾ-੩੩੧)

ਸੋਧਤ ਸੋਧਤ ਸੋਧਿ ਬੀਚਾਰਾ ॥

ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਭਜਨ ਨਹੀਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ॥ (ਪੰਨਾ-੨੬੦)

ਜਨ ਨਾਨਕ ਅਨਦਿਨੁ ਨਾਮੁ ਜਪਹੁ ਹਰਿ ਸੰਤਹੁ

ਇਹੁ ਛੁਟਣ ਕਾ ਸਾਚਾ ਭਰਵਾਸਾ ॥ (ਪੰਨਾ-੮੬੦)

ਸਮਾਪਤ

© ਸਭ ਹੱਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ।

ਏਸੇ ਕਲਮ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰੁ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ 132 ਲੇਖ (13 ਕਿਤਾਬਾਂ) ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਹਿੰਦੀ ਤਰਜਮਾ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪੰਜ ਲੇਖ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹਨ।

ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸ ਕਮਾਈ ਦੇ ਅੱਠ ਦਿਨਾਂ ਜਪ-ਤਪ ਸਮਾਗਮ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਬ੍ਰਹਮ-ਬੁੰਗਾ, ਪਿੰਡ ਦੋਦੜਾ ਵਿਖੇ ਮਾਰਚ, ਸਤੰਬਰ ਅਤੇ ਦਸੰਬਰ (20-30) ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਜੂਨ ਵਿੱਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ, ਦੱਖਣੀ ਬਾਈਪਾਸ ਦੋਰਾਹਾ ਵਿਖੇ ਹਰ ਸਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ, ਦੱਖਣੀ ਬਾਈਪਾਸ ਦੋਰਾਹਾ ਵਿਖੇ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਸਮਾਗਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਅਨੁਸਾਰ 15-15 ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅਰਸੇ ਬਾਅਦ, ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਸਮਾਗਮ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਸਮਾਗਮ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸਥਾਨਕ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਿੰਡ ਦੋਦੜਾ, ਬੁਢਲਾਡਾ-ਸੁਨਾਮ, ਬਰਾਸਤਾ (ਵਾਈਆ) ਜਖੇਪਲ ਲਿੰਕ ਰੋਡ ਤੇ ਹੈ। ਚਾਹਵਾਨ ਸੱਜਣ ਇਹ ਲੇਖ ਅਤੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦਾ ਵੈਰਵਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪਤੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ:-

Website : www.brahmbungadodra.org

E-mail : info@brahmbungadodra.org

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ : ਦੋਦੜਾ

ਤਹਿਸੀਲ-ਬੁਢਲਾਡਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਾਨਸਾ (ਪੰਜਾਬ)

ਫੋਨ : 073074-55097, 01652-255097, 99149-55098

❖ ਸ਼ਾਖਾ ❖

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ (ਦੋਦੜਾ)

ਦੱਖਣੀ ਬਾਈ ਪਾਸ, ਦੋਰਾਹਾ

ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪੰਜਾਬ

ਫੋਨ : 073074-55098, 01628-258697, 099149-55098

❖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ❖

ਸੈਕ੍ਰੈਟਰੀ, ਬ੍ਰਹਮ-ਬੁੰਗਾ ਟ੍ਰਸਟ (ਰਜਿ.)

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ : ਦੋਦੜਾ

ਤਹਿਸੀਲ-ਬੁਢਲਾਡਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਾਨਸਾ (ਪੰਜਾਬ)

ਫੋਨ : 73074-55096